

ZSÉGER BARBARA

Kriminológiai Tanszék

Témavezető: dr. Gönczöl Katalin professor emerita

**AZ ELKÖVETŐ ÉS AZ ÁLLAM FELELŐSSÉGE A BŰNCSELEKMÉNNYEL
OKOZOTT KÁROKÉRT**

A bűncselekmény áldozatainak természetes igénye a bűncselekmény következményeinek helyreállítása, a bűncselekménnyel okozott konfliktus „rendezése”, ezen belül az okozott anyagi károk megtérítése. A dolgozat kizárólag a bűncselekmény okozta károk megtérülésével kapcsolatos felelősségvállalás lehetőségeivel foglalkozik, azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az áldozatoknak az elszenvedett jogsértések következtében egyéb szükségletei is vannak. Ezek spektruma igen széles: a biztonság, a védelem iránti igénytől az érzelmi szükségleteken át a mindennapi élet rendezésének, a jogi és gyakorlati problémák megoldásának igényéig terjed. Ha az elkövető és az állam felelősségének kérdését vetjük fel, minden szegmensben vizsgálhatjuk, hogy az adott igazságszolgáltatási rendszer hogyan reagál az áldozattá válásra. Megteremti-e azokat a körülményeket, amelyek lehetővé teszik az elkövető felelősségvállalását? Kialakítja-e azt a támogató rendszert, amelyben az áldozatok jogi és gyakorlati problémáikhoz szakszerű segítséget kapnak? Az érzelmi sérülések kezelése érdekében van-e lehetőség a kríziskezelésre és terápiás beavatkozásra, továbbá az eljárások oly módon való lefolytatására, amely minimalizálja a másodlagos viktimizáció esélyét, elfogadó, biztonságos környezetet jelent? Az Európai Unió 2012 októberében az áldozatok támogatására vonatkozó elvárásokról új irányelvet fogadott el¹, amely az említett áldozati „szükséglet-listának” megfelelő szabályozási minimumokat tartalmaz. Ezeket a tagállamoknak kötelező érvénnyel követni kell a támogató rendszer kialakítása során.

Az áldozatok alapvető elvárása tehát, hogy a bűncselekmény okozta veszteségeket valaki kompenzálja számukra. Az irányelv szerint ennek a szükségletnek része maga a kártérítés, az azonnali és hosszabb távú anyagi károk kompenzálása, továbbá az elkövető felelősségvállalása és a jóvátétel biztosítása. Ehhez képest Magyarországon a bűncselekmény okozta anyagi károk megtérülési aránya igen alacsony. A KSH adatai szerint a vagyoni elleni bűncselekmények 2010-ben 140 milliárd, 2011-ben 123 milliárd forint kárt okoztak. Ebből az eljárások során 2010-ben csupán 12, 2011-ben pedig csak 7 milliárd forint térült meg. A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló

¹Az Európai Parlament és a Tanács 2012. október 25-i 2012/29/EU irányelve a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról

115/2003. (X. 28.) OGY határozat² szerint „az elkövetett vagyon elleni bűncselekmények anyagi következményeinek túlnyomó részét az áldozatok, az áldozattá válás kockázatcsökkentésének megelőzési költségeit pedig maguk az állampolgárok viselik.”

A bűncselekmények okozta károk rendezéséről a szakirodalomban a kompenzáció (kártalanítás, kiegyenlítés), a jóvátétel és a kártérítés fogalmaival találkozhatunk. Egyértelmű a kártérítés fogalma, amely a polgári jog szerint a valóságos kár ellenében illeti meg a károsultat és anyagi teljesítési kötelezettséget jelent. Egyes álláspontok szerint³ a kompenzáció és a jóvátétel abban különbözik egymástól, hogy míg az egyik anyagi teljesítést (pénzfizetési kötelezettséget) jelenti, addig a másik természetbeni reparációt, azaz az eredeti állapot helyreállítását. Ezzel szemben elterjedtebb a fogalmak azon értelmezése, amely szerint a jóvátételt az elkövető teljesíti, míg a kompenzációt az állam fizeti az áldozatnak a bűncselekmény okozta károk enyhítése céljából. Jelen dolgozatban ez utóbbi értelmezést használva, „a jóvátétel terminológia a bűnelkövető büntető igazságszolgáltatási szférában vagy azon kívüli reparációs tevékenységeit jelöli, míg a kártalanítás szóhasználat azt fejezi ki, hogy bűncselekmény elkövetése esetén az állam, a társadalom együttérzése, szolidaritása jeleként igyekszik kompenzálni az okozott kárt”⁴.

1. Az elkövető felelősségvállalása

A kár megtérítéséért hétköznapi és jogi értelemben is természetesen az elkövetőt felel. A jogi felelősség fogalma szerint – a jogi normáknak való alávetettség miatt – a normák megsértőjének viselni kell a jogkövetkezményeket. Érdeemes azonban különválasztani az elkövető büntetőjogi felelősségét a polgári jogi felelősségétől.

A büntető igazságszolgáltatást érintő alkotmánybíróági döntések értelmében „a demokratikus jogállamban a büntetőhatalom az állam alkotmányosan korlátozott közhatalmi jogosítványa a bűncselekmény elkövetőinek felelősségre vonására”.⁵ Ebben a rendszerben a büntetés joga kizárólag az államot illeti meg, a büntető igény érvényesítése közhatalmi jellegű állami kötelezettség. A büntetőjogi felelősség tehát az állam és az elkövető viszonyában jelentkezik, célja – az igazságszolgáltatás éppen aktuális koncepciója szerint – a megtorlás, a prevenció vagy a helyreállítás, illetve ezek keveréke. Napjaink igazságszolgáltatása főszabályként a társadalom jogi rendjén esett sérelem orvoslását, továbbá a generális és a speciális prevenció érvényesítésével a

² A bűnmegelőzés stratégiájáról 2013-ban új kormányhatározat született (ld. az 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozatot) azonban a 2003-as országgyűlési határozat megállapításai nem veszítették el sem érvényüket, sem aktualitásukat.

³ GÖRGÉNYI 2001. 158.

⁴ GÖRGÉNYI 2001. 163.

⁵ 42/2005. (XI. 14.) AB határozat

társadalom védelmét tűzte ki célul. Magyarországon az ezredfordulóig a büntetőeljárás során az áldozat veszteségeinek kiegyenlítése nem kapott kiemelt szerepet.

A polgári jog szabályai szerint a jogellenes károkozás kártérítési felelősséget von maga után. Az áldozatnak a bűncselekménnyel ok-okozati összefüggésben álló veszteségeiért, a bekövetkezett káráért ily módon az elkövető felel. A polgári jogi felelősséget tehát az áldozat és az elkövető viszonyában úgy értelmezhetjük, hogy abban a hangsúly a reparáción, a kártérítésen van.

A bűncselekmény elkövetőjének büntetőjogi felelősségre vonása az állam büntető hatalmából fakadó alkotmányos kötelezettség. A büntetőjogi felelősségre vonás rendje a büntetőeljárás, a terhelt ebben az eljárásban kötelező jelleggel vesz részt. Minden más eljárás lefolytatása a sértett döntésén, akaratán, illetve a sértett és az elkövető önkéntes beleegyezésén múlik. Így tehát a bűncselekményt követően – eredményes nyomozás esetén – az egyetlen biztos esemény a büntetőeljárás, ennek során kell érvényesülnie az adott igazságszolgáltatási koncepció céljának, a megtorlásnak, a prevenciónak vagy éppen a helyreállításnak. Az állam szabályozza, hogy ezen eljárásban – az éppen érvényes igazságszolgáltatási koncepció jegyében – mely utakon érhetőek el leghatékonyabban az igazságszolgáltatás céljai, és ez a sértett érdekeit hogyan fejezi ki. Itt kell döntenie a bűncselekmény okozta sérelmekről, veszteségekről. Érdemes tehát a büntetőeljárást abból a szempontból vizsgálni, hogy hol vannak azok a pontok, amelyek alkalmasak arra, hogy a terheltnek a cselekményért és annak következményeiért a felelősségét a sértettel szemben is felkeltse. Az elkövető az eljárás mely szakaszaiban szembesülhet a tettének következményeivel? Melyek azok az eljárási cselekmények, amikor a felelősségvállalást valamilyen módon az áldozat tudtára adhatja? Van-e arra mód, hogy a megbánást tevékenyen is megjelentsen? Vannak-e tehát olyan pontok a büntetőeljárásban, amelyek beengedik a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe, az állam és az elkövető közötti viszonyrendszerbe a terhelt és az áldozat relációjában megjelenő kérdéseket, a veszteségeket, a kárt, a sérelmeket?

Különösen fontos ennek a kérdésnek a megválaszolása az Országos Kriminológiai Intézet 2002-2003-ben végzett áldozat-kutatása⁶ eredményének tükrében. A kutatás keretében megkérdezett, korábban áldozattá vált személyek arra a kérdésre, hogy a kutatás idején mit éreztek, ha visszagondoltak a bűncselekményre, a tehetetlenség (53%), a kiszolgáltatottság (46%), az idegesség (40%) és a nyugtalanság (35%) érzéseit említették. A megkérdezéskor az áldozatok már 1-2 évvel túl voltak a bűncselekmény elszenvedésén, a büntetőeljárások lezárultak, és elméletileg orvosolták a bűncselekmény okozta sérelmeket, rendezték a konfliktusokat. A tehetetlenség, a kiszolgáltatottság és az idegesség érzése ilyen hosszú idővel az esemény után azonban arra enged következtetni, hogy az a típusú büntetőeljárás, amelyen az áldozatok akkor túlestek, nem elégítette ki a szükségleteiket, számukra nem szolgáltattak „igazságot”.

A mai büntetőeljárás rendszert megvizsgálva három olyan jogintézményt találunk, amely az elkövető felelősségérzetének felkeltésére és a kártérítés vagy a reparáció

⁶ IRK 2004. I. kötet, 191.

valamely formájának megvalósulására alkalmas helyzetet teremt. Ezek – eljárási sorrendben – a közvetítői eljárás, a vádemelés elhalasztása, és az adhéziós eljárás.

a) A közvetítői eljárás

A közvetítői eljárás meghatározott – ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő – bűncselekmények⁷ miatt indult büntetőeljárás tartama alatt, a gyanúsított és a sértett önkéntes hozzájárulásával alkalmazható jogintézmény. A közvetítői eljárás feltétele, hogy a gyanúsított a vádemelésig beismerő vallomást tegyen, vállalja és képes legyen a bűncselekménnyel okozott sérelmet a sértett által elfogadott módon és mértékben jóvátenni. A beismerés és a bűncselekménnyel okozott sérelemnek közvetítői eljárás keretében, a sértett által elfogadott módon és mértékben történő jóvátétele büntethetőséget megszüntető ok, vagy a büntetés korlátlanul enyhítésének lehetőségét eredményező körülmény.

A közvetítői eljárás egyrészt eredményében, a jóvátétel teljesítése során, másrészt a megállapodás kidolgozásának folyamatában is alkalmas az elkövető felelősségvállalásának kifejezésére. A mediációs ülés középpontjában a bűncselekmények által okozott veszteségek állnak, amelyek alapvetően nem a jogrend, az állam sérelmeként, hanem az áldozat veszteségeiként jelennek meg. Kifejezhetőek az áldozat személyes körülményei, a cselekménynek az áldozatra gyakorolt tényleges hatásai, életének megváltozása. Az ezekkel való szembesülés felkelti a terhelt felelősségérzetét, amelynek eredményeképpen a megállapodásban vállalhatja is ennek tevékeny kifejezését, jóvátételét.

A közvetítői eljárás célja nem feltétlenül a kártérítés, hanem a bűncselekmény káros következményeinek bármely módon történő enyhítése és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartásának elősegítése. A jóvátétel a bűncselekménnyel okozati összefüggésben álló, a sértettnél jelentkező következmények széles körére irányul, akár olyan érdeksérelemre is, amely nem valósít meg törvényi tényállási elemet. Alapja az önkéntes vállalás, a megállapodás, amelyet közokiratba foglalnak, tartalma a sértett szükségleteitől és az elkövető teljesítőképességétől függ. A közvetítőnek vizsgálnia kell, hogy a terhelt által vállalt kötelezettség végrehajtható-e, teljesíthető-e, figyelemmel arra, hogy a bűncselekmény milyen érdeksérelemmel járt és a vállalt jóvátétel teljesítése az elkövető számára mekkora terhet jelent. Amennyiben anyagi jóvátételre kerül sor, ennek mértéke szintén a sértett szükségleteitől és a terhelt vagyoni teherbírásától, illetve kettejük megegyezésétől függ.

⁷ Egyes élet, testi épség és az egészség elleni, az emberi szabadság elleni, az emberi méltóság és az egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyoni elleni, illetve a szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmények esetén.

b) A vádemelés elhalasztása

A vádemelés elhalasztása⁸ az eljárás bírói útról való elterelésének egyik esete, ami egyrészt tehermentesíti a bíróságot, másrészt lehetőséget ad a terheltnek arra, hogy ezzel a „kvázi szankcióval” mentesüljön az eljárás további lefolytatása és az esetleges tényleges szankciók kiszabása alól. A vádemelés elhalasztása mellett – az ügyész mérlegelése alapján – a gyanúsított magatartási szabályok megtartására vagy egyéb kötelezettségek teljesítésére kötelezhető, továbbá pártfogó felügyelet alá helyezhető. A büntetőeljárás szabályai szerint az ügyész a gyanúsítottnak kötelezettségként írhatja elő különösen azt, hogy részben vagy egészben térítse meg a sértettnek a bűncselekménnyel okozott kárt, más módon gondoskodik a sértettnek adandó jóvátételről, meghatározott célra anyagi juttatást teljesítsen, vagy a köz számára munkát végezzen (a köz javára teljesített jóvátétel), illetve pszichiátriai vagy alkoholfüggőséget gyógyító kezelésben vegyen részt.

A vádemelés elhalasztásának a vizsgált kérdés szempontjából lényegi eleme az egyéb kötelezettségek előírása körében a bűncselekménnyel okozott kár megtérítése, és a sértettnek adandó jóvátétel. A magatartási szabályok előírása előtt a terheltet az ügyész meghallgathatja, a kötelezettségek megállapítására pedig csak a sértett meghallgatása után kerülhet sor. A bűncselekménnyel okozott kár megtérítése, illetve a jóvátétel teljesítése megfelelő alkalom arra, hogy az elkövető szembesüljön cselekménye következményeivel, a sértett helyzetével és kinyilvánítsa felelősségvállalását. Ezen elemek alkalmazása nélkül a vádemelés elhalasztása csupán az eljárás egyszerűsítésének, a bíróság tehermentesítésének eszköze.

c) A polgári jogi felelősség érvényesítése a büntetőeljárásban: az adhéziós eljárás

A büntető igazságszolgáltatásban a polgári jogi kártérítési felelősség megállapítására az adhéziós eljárásban van lehetőség. A büntetőeljárásban a sértett, mint magánfél polgári jogi igényt érvényesíthet. A Be. szerint a terhelttel szemben az a polgári jogi igény érvényesíthető, amely a vád tárgyává tett cselekmény következtében keletkezett. Az adhéziós eljárás bármely bűncselekmény okozta vagyoni kár megtérítésére lehetőséget adhat, függetlenül attól, hogy a törvényi tényállás tartalmaz-e kárt, vagyoni hátrányt, elkövetési értéket. A polgári jogi igény érvényesítésének jogalapja a kártérítési igény. A kereseti kérelmet a büntetőügyben megállapított bűnösség alapozza meg, és a követelést

⁸ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 222. § (1) Az ügyész a vádemelés helyett háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt - a bűncselekmény súlyára, és a rendkívüli enyhítő körülményekre tekintettel - a vádemelést egy évtől két évig terjedő időre határozattal elhalaszthatja, ha ennek a gyanúsított jövőbeni magatartásában mutakozó kedvező hatása feltételezhető.

Be. 222/A. § Különös méltánylást érdemlő esetben a vádemelés ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt is elhalasztható. Ez esetben a vádelhalasztás tartama a törvényben meghatározott büntetési tétellel azonos.

a büntetőeljárásban bizonyított tények támasztják alá. A megítélt kártérítés összege a bizonyított károktól függ. A polgári jogi igény megítélésének legkorábbi időpontja a büntetőeljárás befejezése. Megnövelheti a várakozási időt az a körülmény, hogy a bírónak főszabály szerint nem kötelessége a polgári jogi igényről való döntés, azt részben vagy egészben egyéb törvényes útra is utalhatja. Ebben az esetben új, előlről kezdődő polgári eljárás teljes hosszával kell a sértettnek számolnia. Az adhéziós eljárás a sértett érdekeit szolgálja, mert csak egy eljárásban kell részt vennie és hamarabb születhet meg a kártérítési kötelezettséget kimondó ítélet. Ugyanakkor ez a típusú kárérvényesítés természetesen nem kötelezettsége a sértettnek, amennyiben a büntető eljárásban nem él a lehetőséggel, az nem zárja ki a kártérítési igény egyéb törvényes úton való érvényesítését.

2. Az állam felelőssége

Görgényi Ilona összefoglalja azokat az elméleteket, amelyek magyarázhatják az állam áldozatokkal szembeni felelősségét⁹. Ezek közül érdemes megemlíteni az objektív felelősség és a társadalmi kötelesség teóriáját, továbbá a humanitárius és a bűnmegelőzési teóriát.

Az objektív felelősség teóriája szerint az állam és az egyén közt fennálló szerződés alapján az állam korlátozza az egyént az önvédelem terén, cserébe gondoskodik a jogszabályok betartásáról. A bűncselekmény elkövetése azt jelenti, hogy nem sikerült a jogszabályok betartatása, az állam nem teljesítette megfelelően a bűnmegelőzési feladatát, így az állam és az egyén közötti szerződés megsérült. Az állam tehát, ha sikertelen a jogszabályok kikényszerítésében, a következményekért felelőssé tehető, és ebből fakadóan az áldozatoknak joguk van az államtól kompenzációra.

A társadalmi kötelesség teóriája szerint az állam – a történelem előrehaladtával – az elkövető által korábban az áldozatnak fizetett jóvátételt egyre inkább – pénzbüntetés, pénzbírság formájában – a saját céljaira fordította. Az eredeti helyzethez való közelítés miatt szükséges az, hogy az állam kompenzáció formájában juttasson vissza valamit az áldozatok számára.

A humanitárius teória szerint az államnak nincs felelőssége az áldozattá válással kapcsolatban, a kompenzáció alapja pusztán az állami jótékonyág.

A bűnmegelőzési teória szerint, ha az állam kompenzációval orvosolja a bűncselekmények okozta kárt, akkor az áldozatok szívesebben tesznek feljelentést az ellenük elkövetett cselekményekről. Mindez elősegíti a jogérvényesítést, az igazságszolgáltatás működését és csökkenti a látenciát. A kompenzáció azzal is elősegíti a bűnmegelőzési célok megvalósulását, hogy így az áldozatok kevésbé kívánják a kárak megtérülését újabb bűncselekmények útján elérni, vagy bosszút állni az elkövetőn.

⁹ GÖRGÉNYI 2001. 167.

Az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsődrendű kötelezettsége. *„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az állami büntető hatalomból adódóan az alkotmányos rend, a polgárok személyének és jogainak védelme a bűnözéssel szemben az állam közjogi kötelezettsége.”*¹⁰ Az állam tehát kötelezettséget vállal az Alaptörvényben biztosított alapjogok védelmére, és ennek jegyében a jogalkotás eszközével, a jogszolgáltatás működtetésével – ebben a jogsértések orvoslásának feladatával – fel kell lépnie az alapjogokat sértő helyzetekkel szemben. Az államnak a jogállamisági klauzula Alaptörvényben meghatározott elvéből levezethető közrenddel, mint alkotmányos értékkel kapcsolatban is vannak feladatai. *„A közrend – [...] – a jogállamiság klauzulájának az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében meghatározott elve alapján – alkotmányos értéknek tekintendő, mivel a rendezett társadalmi, együttélési viszonyokat hivatott garantálni. Az állam védelmi kötelezettsége erre mindenképpen kiterjed, s biztosítása érdekében a büntetőjog alkalmazása általában véve túlzottnak nem tekinthető. A büntetőjog és a büntetőjogi büntetés végső célja ugyanis a társadalom védelme, valamint a megelőzés (speciál és generál prevenció). A bűnmegelőzési érdeket, mint a büntetőjogi norma egyik funkcióját az Alkotmánybíróság korábbi határozatában szintén a jogállamiságból levezethető alkotmányos célként ismerte el [24/1998. (VI. 9.) AB határozat, ABH 1998, 191, 195.]”*¹¹

Az állam alapjogvédelmi és bűnmegelőzési kötelezettsége felől tekintve minden elkövetett bűncselekmény a kötelező állami feladat végrehajtásának kudarcát jelenti. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság egy 2006-os határozatában¹² kifejtette álláspontját az állami kárenyhítés alkotmányos alapjairól. Ebben megállapította, hogy *„az állami büntető hatalom monopóliumából egyértelműen következik a társadalom tagjainak és intézményeinek személyét, jogait, érdekeit sértő vagy veszélyeztető, társadalmilag károsnak ítélt cselekményekkel szembeni büntetőjogi kontroll-rendszer megteremtésének, a büntetendő cselekmények elkövetésekor keletkező büntető igény érvényesítésének, a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás alkotmányos feltételek szerinti működtetésének kötelezettsége. Az állam büntető hatalmának tartalmát képező alkotmányos védelmi kötelezettség a bűnözés megelőzésétől az elkövető megbüntetéséig terjed, de az állami büntetőpolitika része a bűncselekmények szélesebb következményeinek feldolgozása is.*

A büntetőjogi eszközrendszerrel megvédeni szándékolt jogok és érdekek sérülése esetén az államnak azonban – a büntető hatalom keretei között – nincs az Alkotmányból eredő kötelezettsége az állami segítségnyújtás szolgáltatásaira, illetve az állami kárenyhítésre. Ennek következtében a büntetőjogi eszközrendszer kudarca esetén a sérelmet szenvedetteknek nincs az Alkotmányból származtatható alanyi joga az állami segítségnyújtás szolgáltatásaira (érdekérvényesítés elősegítése, azonnali pénzügyi

¹⁰ 26/1999. (IX. 8.) AB határozat

¹¹ 54/2004. (XII. 13.) AB határozat

¹² 357/B/2002. AB határozat a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény 30. §-a alkotmányellenességének vizsgálatáról, ABH 2006. 1380.

segély és szakjogászi segítségnyújtás) és az okozott károk teljes vagy részleges megtérítésére közvetlenül az állami pénzügyi alapokból.”

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint tehát az állami büntető monopóliumnak és alapjogvédelmi kötelezettségének része a bűnmegelőzési feladat, és a büntetőpolitika része a bűncselekmények következményeinek feldolgozása. Az áldozatoknak nyújtott állami segítség alapja azonban a méltányosság és a társadalmi szolidaritás. Az államot nem terheli kötelezettség a sérelmek orvoslására. Az állami felelősség ebben a koncepcióban tehát „csak” szolidaritáson alapuló erkölcsi felelősség, egyfajta „mögöttes felelősség”. Ennek megfelelően a jogalkotó igen szűken határozta meg azon bűncselekmények körét, amelyek esetén az állami kárenyhítés megállapítható és a kifizethető kártérítés nagyságát is maximalizálta. Állami kárenyhítés csak a szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekmények sértettjeinek fizethető és csak a bizonyított vagyoni károk után, sávosan csökkenő mértékben¹³.

Az államnak a bűncselekmény okozta károk megtérülésével kapcsolatos alacsonyabb felelősségi szintje osztott feladatkörrel, osztott felelősséggel jár együtt. A bűnmegelőzés feladata nem csak az államot terheli, abból az állampolgárnak is ki kell vennie a részét. Ha mégis sor kerül a bűncselekményre, akkor a kártérítés elsősorban az elkövető kötelezettsége, a máshonnan meg nem térülő károk tekintetében pedig az állam vállal magára egyfajta kompenzációs feladatkört. Mindennek a háttérében az áldozatot is terheli bizonyos „kárenyhítési kötelezettség”, hiszen minden lehetséges utat végig kell járnia azért, hogy – az állami lehetőségek kihasználása előtt – más módon kártérítéshez jusson. A nemzetközi dokumentumok alapelvei szerint – a fentiekkel egyezően – az állami kompenzáció a szubszidiaritás elvére épül, tehát akkor kerül sor állami kompenzációra, ha más forrásból (elkövető, társadalombiztosítás, biztosítás) nincs lehetőség az áldozat kártalanítására.

A magyar állami kárenyhítési törvényben szabályozott rendszerben is ez az osztott felelősség jelenik meg. Az áldozat nem részesülhet állami kárenyhítésben, ha a bűncselekményből eredő társadalombiztosítási, egyéb biztosítási igényét nem érvényesítette¹⁴. A jogalkotó a kettős kártalanítás elkerülése érdekében garanciát épített be a kármegtérülés e mechanizmusába: az állami kárenyhítés visszafizetése körében szabályozta azt az esetet, amikor később más forrásból (akár közvetítői eljárás után teljesített tevékeny megbánás keretében, akár polgári jogi igény érvényesítése eredményeképpen) kártérítéshez jut az áldozat. Ilyenkor a kárenyhítés összegét (vagy annak a máshonnan is megtérült részét) vissza kell téríteni. Itt kell megjegyezni, hogy a

¹³ A bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény (a továbbiakban: Ást.) 7.§ (1) A kárenyhítést egy összegben vagy havi járadékként kell fizetni.

(2) Egyösszegű kárenyhítésként az áldozat a bűncselekmény miatt bekövetkezett vagyoni kárának teljes vagy részbeni megtérítését igényelheti. Az egyösszegű kárenyhítés mértéke:

a) az alapösszeg ötszörösét meg nem haladó kár 100 százaléka,

b) az alapösszeg ötszöröse és tízszerese közötti kár esetén az alapösszeg 5-szöröse, és az alapösszeg ötszöröse feletti rész 75 százaléka,

c) az alapösszeg tízszeresét meghaladó kár esetén az alapösszeg 8,75-szöröse, és az alapösszeg tízszerese feletti rész 50 százaléka, de legfeljebb az alapösszeg tizenötszöröse.

¹⁴ Ást. 8. § b) pont

gyakorlatban csak évente néhány esetben kerül sor kárenyhítési összeg visszafizetésére. Ennek oka az, hogy az egyéb kármegtérülési utak (elkövető, biztosító), amelyek elméletileg nyitottak az áldozatok számára, igen kevésbé működnek. Ez alól egyedül a társadalombiztosítás keretében elérhető juttatások jelentik a kivételt.

Összegzés

A közvetítői eljárás, a vádemelés elhalasztása és a polgári jogi igény érvényesítése a sértett számára a kártérítés lehetőségét magában rejtő jogintézmények. Mindhárom jogintézmény áttöri a büntetőeljárás határait azzal, hogy fellazítja a szigorúan vett legalitás elvét, illetve a polgári eljárás szabályait engedi alkalmazni a büntetőeljárásban. Mindezzel a jogalkotó végső soron az áldozat és a terhelt közötti konfliktust engedi érvényesülni abban a büntetőeljárásban, amely korábban csak az állam és az elkövető viszonyában volt értelmezhető.

A büntetőjogi felelősségre vonás során tehát az ismertetett alternatív eszközökkel – és a gyakorlatban ezek tényleges használatával¹⁵ – lehetőség van az áldozatok veszteségeinek elkövetői megtérítésére, reparálására. A közvetítői eljárás és a vádemelés elhalasztása azonban csak korlátozott körben, az elkövetett bűncselekmény társadalomra veszélyességének függvényében és a további törvényi feltételek teljesülése (felek beleegyezése, beismerés) esetén alkalmazható. A polgári jogi igény érvényesítése pedig alapvetően a sértett akaratán múlik, de ennek kinyilatkoztatása esetén sem biztos, hogy a bíróság elbírálja az igényt és nem utasítja egyéb törvényes útra. Gyakorlati korlátja a terhelti kártérítésnek és a reparációnak a terhelt teljesítő képessége. A közvetítői eljárásban nem születhet olyan megállapodás, amelynek teljesítésére a terhelt nem képes, és hiába az adhéziós eljárásban megítélt kárösszeg, ha a terhelt nem tud az ítéletben foglaltak kötelezettségnek eleget tenni.

A büntetőeljárásban alkalmazható alternatív eszközök eredménytelensége esetére a jogalkotó az igazságszolgáltatáson kívüli eszközt, az állami kárenyhítést rendszeresítette. Az állami kárenyhítésnek az áldozatok szempontjából vannak vitathatatlan előnyei. A kompenzáció összege ugyan maximalizált, de a törvényi feltételek fennállása esetén garantált és gyors támogatási forma. A kérelem benyújtása nem zárja ki a polgári jogi igény előterjesztésének lehetőségét és a közvetítői eljárásban¹⁶ való részvételt. Az állami kárenyhítés a kártérítés mértékét illetően egyfajta kisebb összegű „előleg”, amelynek igénylése csak előnnyel járhat, hiszen akár

¹⁵ 2011-ben 4412, 2012-ben 5953 volt azoknak a büntető ügyeknek a száma, amelyeket az ügyészség közvetítői eljárásra utalt. 2004-ben 7772, 2005-ben 8608, 2006-ban 8008, és 2007-ben 6095 ügyben került sor vádemelés elhalasztására. 2003-ban 159 ezer olyan büntetőeljárás folyt, amelynek gyanúsítottja is lett, és 93 ezer volt az elítéltek száma.

¹⁶ A közvetítői eljárás és az állami kárenyhítés megállapítása eseteinek közös halmaza igen szűk, hiszen a közvetítői eljárás az öt évnél nem súlyosabb büntetendő bűncselekmények esetén alkalmazható, míg az állami kárenyhítésre csak a szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekmények elszენvedése után van mód. Mégis ilyenek lehetnek például a testi sértés vagy a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés egyes esetei.

közvetítői, akár adhéziós eljárásban tovább növelhető a megtérülő kár aránya. Mégis, az állami kárenyhítési kérelmek száma évente csak 400 körül alakul. Az erőszakos bűncselekmények évi 20 ezren felüli számához képest, még ha figyelembe vesszük is a törvényből fakadó korlátokat (minimum súlyos testi sérülés, egészségromlás, mint a bűncselekmény szükséges következménye, rászorultsági küszöb, a vagyoni kár bizonyításának menete), ez igen alacsonynak mondható.

Felhasznált irodalom:

GÖRGÉNYI Ilona: A viktimológia alapkérdései, Osiris, Budapest 2001.

Áldozatok és vélemények, szerk: dr. IRK Ferenc, OKRI, Budapest 2004.